

ТАЛАБА ҲАЁТИДА МАСЪУЛИЯТНИ ЎРНИ

Ж.Н.Сагындыков

ҚДУ профессори, Фалсафа фанлари номзоди.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10579009>

Аннотация. Талабаларнинг ўқув фаолиятига бўлган масъулиятнинг гендер хусусиятларини ёритишда умумий масъулиятнинг даражасини эмперик натижалари тадқиқ қилинган.

Калим сўзлар: масъулият, рефлексив, регуляторлик, динамиклик, когнитив, рефлексивлик.

TAKE RESPONSIBILITY IN STUDENT LIFE

Abstract. The empirical results of the level of general responsibility in highlighting the gender characteristics of students' responsibility for educational activities have been researched.

Key words: responsibility, reflexive, regulatory, dynamism, cognitive, reflexivity.

ВОЗЬМИТЕ НА СЕБЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В СТУДЕНЧЕСКОЙ ЖИЗНИ

Аннотация. Исследованы эмпирические результаты уровня общей ответственности при выделении гендерных особенностей ответственности студентов за учебную деятельность.

Ключевые слова: ответственность, рефлексивная, регулятивная, динамичность, когнитивная, рефлексивность.

Инсон ҳаётида ривожланиб шаклланишида унда бир қанча фаолиятлар муҳим вазифани бажаради булар ичидаа ўқув фаолияти жуда катта аҳамиятга эга, Меҳнат жараёнида ҳам ўзидан катталар билан бирга ишлаганида ва катталарнинг талабага бераётган баҳоси ва билдираётган муносабати улардаги иродавий сифатларни тарбиялайди. Бундай сифатларнинг бири бу масъулият ҳисобланади, биз тадқиқотимизда масъулият даражаларини аниқлашга ҳаракат қилдик.

Тадқиқотимизда талабаларнинг ўқув фаолиятига бўлган масъулиятнинг гендер хусусиятларини ёритишда умумий масъулиятнинг даражасини аниқлашга эътибор қаратилди. Чунки, масъулиятни ўрганишга доир илмий манбаларда уни алоҳида жабҳада ёки тизимли ўрганиш мумкинлиги ҳамда масъулиятнинг алоҳида томонларини тадқиқ этиш бир қатор йўналишларни ўз ичида қамраб олиши мумкинлиги қайд этилади: Шунга кўра, қуйидаги йўналишлар: эркинлик билан масъулиятнинг ўзаро муносабатлари; социал ва шахсий масъулият; масъулиятнинг ахлоқий категория эканлиги; шахс масъулиятидаги ички ва ташқи муносабатлар; масъулиятнинг ҳаракат эканлиги ва бошқалар инobatга олинди. Бу ўз навбатида масъулиятни тизимли таҳлил қилиш ва уни изоҳлаш бир қатор хусусиятлар мажмуининг ўзаро таъсирини таҳлил қилишни ва масъулиятнинг сифатини тизимли таҳлилини тақозо этади. Биз тадқиқотимизнинг характеристикасидан келиб чиққан ҳолда масъулиятнинг ўқув фаолиятида намоён бўлишининг ижтимоий-психологик табиатини ёритишга ҳаракат қилдик. Бунинг учун биз биринчи навбатда ўқув фаолияти жараёнида намоён бўлишни характерловчи масъулиятнинг индивидуал томонларини акс эттирувчи хусусиятлари устида олиб борилган тажриба-синовга мурожаат қиламиз. Бунда биз

талабалардаги масъулиятни тадқиқ этишнинг дастлабки поғонасида мазкур шахснинг характерологик хусусиятларида мужассамлашган сифатининг индивидуал ва ижтимоий табиатини бир-бирига боғлиқ ҳолда изоҳлашга асосланамиз. Масалан, Т.Н. Сидоров (1987) томонидан социал масъулиятнинг структураси ўзида когнитив, мотивацион ва хулқий жабҳаларни бирлаштиргани сингари, индивидуал фаолиятида ҳам худди ушбу жиҳатларни намоён этиши табиийдир. Бу эса тадқиқот натижаларининг масъулиятни изоҳлашда индивидуал ва социал жиҳатдан ўзаро алоқадорликда кўриб чиқиш мумкинлиги имкониятини беради.

Тадқиқотда тажрибани амалга ошириш ва унинг натижалари таҳлилни масъулиятни баҳолашнинг тизимли тузилишига таянган ҳолда амалга оширдик ва талабаларнинг ўқув фаолиятидаги масъулият намоён бўлишини тадқиқ этишда А.И. Крупнов томонидан шакллантирилган «Масъулият» тестидан фойдаландик. Мазкур методика таркибида масъулият структурасининг когнитив, мотивацион ва хулқий жиҳатларини акс эттирувчи баҳолаш шкалалари мавжуд. Тажрибадан олинган натижаларга математик-статистик ишлов берилишда респондентларнинг жавоблари бир қатор мезонлар асосида, яъни, умумий, гендер, таълим босқичлари ҳамда тадқиқот методикалари ўртасидаги ўзаро алоқадорликка таяниб иш тутилди.

Кўйида биз талабаларнинг ўқув фаолиятидаги масъулиятини тадқиқ этиш тажриба ишларининг дастлабки натижалари шарҳини амалга оширамиз.

Талабаларнинг ўқув фаолиятидаги масъулиятини баҳолашда тестнинг мазмуний тузилмасини ташкил этувчи динамиклик, мотивацион, когнитив, рефлексив, эмоционал, регуляторлик жабҳаларига таянилади ва уларнинг ҳар бири икки қарама-қарши қутбли шкалаларни ўзида мужассамлаштирган. Масалан, масъулиятнинг динамиклик жабҳасида эрглик ва аэрглик параметрлари орқали таҳлил қилинади.

Олинган натижаларга кўра, эрглик субъектнинг масъулиятини ўзи томондан ҳеч қандай ортиқча назоратсиз, мустақил бажаришга хайрихоҳлигини ифодаласа, аэрглик эса субъектни фаолиятга нисбатан фаолсизлигини, мураккаб ва қийин вазифалар юклатилганда ўзига масъулиятни олмаслиги, таъсирларга нисбатан беқарорлигини ифодалайди. Эмоционаллик жабҳаси эса субъектнинг масъулият туйғусининг эмоционал омилларини ифодалашда олдида турган вазифалар ва масъулиятга нисбатан ғамхўрлик, хавотирланиш, кўрқув ва азобланиш хусусиятларини ифода этади. Масъулиятнинг эмоционал жабҳасини стениклик ва астениклик параметрлари баҳолайди. Стениклик масъулиятли вазифаларни бажаришнинг ижобий эмоционал томонларини, астениклик эса масъулиятли вазифаларни бажаришдаги муваффақиятсизликларда салбий эмоцияларни намоён бўлишини баҳолайди.

Регуляторлик жабҳаси шахснинг юклатилган вазифаларни бажаришидаги назоратнинг шаклланганлигини ифодалайди. Шу боис, регуляторлик жабҳаси интерналлик ва эсктерналлик параметрлари орқали баҳоланади. Интерналлик параметри субъектнинг мустақиллик, ўзига нисбатан танқидий муносабатли эканлиги, масъулиятли ишларни бажаришда жавобгарликни ўз зиммасига олиши ҳамда бошқаларга тобе бўлмаслигини билдиради. Эсктерналлик параметри эса вазифаларни бажаришда шарт-шароит ва ўзгаларнинг фаолияти билан боғлиқ равишда иш тутишни, мустақилликни етишмаслиги ва тобелikka хайрихоҳлигини ифодалайди.

Масъулиятлиликнинг мотивацион жабҳаси - масъулиятни ўзининг намоён бўлиши хусусиятига кўра бир қатор объектив талабларини шартлайди, яъни манфаатдорлик, меъёр, мотив, мақсадга эришишдаги барқарорлик ва бошқаларни тақозо этади. Шунга кўра бўлса керак, ўз даврида тадқиқотчи В.Г.Асеев социал масъулиятнинг мезони воқеликдаги мотивацияни акс эттирувчи соҳаларга, яъни воқеликни мос тарзда ифодаловчи принципиал имкониятларга боғлиқ деб, изоҳлаган. Масъулиятлиликнинг мотивацион жабҳаси социоцентрик ва эгоцентриклик позициялар билан баҳоланади. Социоцентриклик масъулиятли топшириқлар юклатилганда шахс жамоа, жамият, одамлар ичида бўлиш хоҳиши, мотивацияси, ўз манфаатидан кўра жамоа манфаатини устун қўйишини ифодалайди. Эгоцентриклик эса масъулиятли топшириқларни бажаришда эътиборни ўзига қаратиш ва ўзининг мотивациясига мувофиқ амалга ошириш, топшириқларни рағбатлантириш, мукофот ҳисобига бажариш ҳамда шахсий зарар етиши ва жазоланишдан қочишини англатади.

Масъулиятнинг когнитив жабҳаси кенг маънога эга бўлиб, у масъулиятли хулқ-атворнинг конкрет мезонлари ва унинг моҳияти ҳақидаги умумий билимлар муносабатини ифодаловчи социал масъулиятни белгиловчи ҳисобланади.

Масъулиятнинг когнитив компоненти онглилик ва билимдонлик позициялари орқали баҳоланади. Онглилик масъулиятнинг тўлиқ анланганлиги, унинг мазмун ва моҳиятини атрофлича тушуниши ва сифатни яхлит тасаввур қилишини билдиради. Билимдонлик позицияси эса масъулиятнинг ўзига хос бўлмаган тарзда ҳамда умумий томондан тушунишни ифодалайди.

Рефлексив баҳоловчи жабҳаси эса масъулиятли ҳаракатнинг натижасини баҳолашга мўлжалланган бўлиб, предметли натижавийлик ва субъектив натижавийлик позицияларига таяниб иш тутаяди.

Шунингдек, методиканинг жабҳаларини ўзаро боғлиқликда ҳам таҳлил этиш мумкин бўладики, оқибатда масъулиятнинг фаоллик, йўналганлик ва ўзини ўзи тартибга солиш қийматларини талқин қилишга кўмаклашади.

Куйида натижалар таҳлилига мурожаат қилишда юқоридаги келтирилган тавсифларга етарлича таянган ҳолда талабалар масъулиятининг ижтимоий-психологик табиатини ёритишга ҳаракат қиламиз.

Методиканинг натижалари таҳлилида дастлабки маълумотларни ўртача арифметик қиймат ва параметрлар ўртасидаги корреляцион боғлиқликлар инобатга олиниб таҳлил қилинди.

«Масъулият» тестининг натижаларида ўқув фаолиятида талабалар масъулияти намоён бўлишининг умумий ҳолати, гендер фарқлари деярли ҳар бир бандлар бўйича тақдим этилган.

Талабаларнинг жавобларига кўра масъулиятнинг умумий намоён бўлишида айрим параметр ва позицияни ифодаловчи шкала кўрсаткичлари яққол, айримлари эса қисман ифода этилганликни, айримлари эса умуман ифодаланмаганликни кўрсатишининг гувоҳи бўлинди.

Талабалар нафақат ўқув фаолиятида балки, меҳнат жараёнида ҳам ўзидан катталар билан бирга ёнма-ён ишлайди. Бу жараёнда катталарнинг талабага бераётган баҳоси ва билдираётган муносабати, қайсидир ишни унга ишониб топшириши уларнинг ўзига бўлган ишончини орттиради, бу эса ижтимоий ҳаётдаги қоида ва тартибларни, норма ва тушунчаларни тезроқ эгаллаб олишига ёрдам беради.

REFERENCES

1. Смирнова А.В. Представления школьников и студентов о гендерных ролях мужчин и женщин в современном российском обществе. // Женщина в российском обществе. - 2005. - С. 167-170.
2. Скутнева С.В. Гендерные аспекты жизненного самоопределения молодежи. // Журнал «Социологические исследования». - 2003. - №11. - С. 73-78.
3. Невежина М.В. Гендерная дискриминация в сфере труда: опыт борьбы на международном уровне. // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2018. - №3. - С. 187-193
4. SAGINDIKOVA N. RESPONSIBILITY AND ITS MANIFESTATION IN YOUTH PSYCHOLOGY.
5. Nargiza S. STUDENTS'SELF-CONFIDENCE AND MOTIVATION FEATURES IN THE EDUCATIONAL ACTIVITY //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2016. – Т. 4. – №. 9.
6. Сагиндикова Н. Д. Ж. ОСОБЕННОСТИ САМОУВЕРЕННОСТИ СТУДЕНТОВ //PSIXOLOGIIYA Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 2. – С. 100-102.
7. Сагиндикова Н. Ж. К вопросу об ответственности студентов в учебной деятельности //Казанский педагогический журнал. – 2014. – №. 5 (106). – С. 155-162.
8. Сагиндикова Н. РАЗРАБОТКА СТРУКТУРНОЙ СТРУКТУРЫ ГЕНДЕРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 24. – С. 169-174.
9. Сагиндикова Н. ПСИХОЛОГИЯДА “ЛОКУС ТЕКСЕРИЎ” КОНЦЕПЦИЯСЫНЫҢ ИЗЕРТЛЕНИЎИ Сагиндикова Н.Ж //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2016. – Т. 31. – №. 2. – С. 58-60.
10. Сагиндикова Н. Д. Ж. ОСОБЕННОСТИ САМОУВЕРЕННОСТИ СТУДЕНТОВ //PSIXOLOGIIYA Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 2. – С. 100-102.
11. Сагиндикова Н. Ж. Психологияда ижтимоий масъулиятнинг ўрганилиши //Современное образование (Узбекистан). – 2017. – №. 2. – С. 41-46. Сагиндикова Н. Ж. УУК: 370.153 ТАЛАБАЛАРДА МАСЪУЛИЯТ ХУСУСИЯТИНИНГ НАМОЁН БУЛИШИ //ХАБАРШЫСЫ. – С. 58.
12. Sagindikova N. J. THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF GENDER RESPONSIBILITY //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 127-130.
13. Sagindikova N. J. FACTOR ANALYSIS OF GENDER CHARACTERISTICS OF STUDENTS'RESPONSIBILITY FOR LEARNING ACTIVITIES //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – Т. 6. – №. 2. – С. 3388-3395.
14. Сагиндикова Н. Ж. Психологияда ижтимоий масъулиятнинг ўрганилиши //Современное образование (Узбекистан). – 2017. – №. 2. – С. 41-46.

15. Sagindikova N. J. THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF GENDER RESPONSIBILITY //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 127-130.
16. Сагиндикова Н. РАЗРАБОТКА СТРУКТУРНОЙ СТРУКТУРЫ ГЕНДЕРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 24. – С. 169-174.
17. SAGINDIKOVA N. RESPONSIBILITY AND ITS MANIFESTATION IN YOUTH PSYCHOLOGY.
18. Tajimuratova S. CONCEPT OF FURTHER DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE IN UZBEKISTAN //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 251-254.